

Udklip fra kapitlet Et demokratisk mulighedernes vindue

holdsvi 1943 og 1947. Her først et længere memorandum fra Fog til partiledelsen, dateret den 1. februar 1943 og således udtænkt under direkte indtryk af det officielle Danmarks samarbejds politik og kommunistbekæmpelse, og nedskrevet få måneder efter at skribenten måtte »gå under jorden«.

På denne tid havde Fog som central modstandsskikkelse fået ambitioner om at spille en rolle ved fastlæggelsen af DKP's politiske linje. I førørtalte brevveksling med Børge Houmann i foråret 1943 om partiets propaganda bedyrede Fog ganske vist at han ikke ville »til at spille stor mand og reformere parti osv.« Men fortsættelsen lød: »Naar jeg i disse aar leger med, anser jeg det for nødvendigt at gøre det ud fra min overbevisning om den bedste vej frem. Skulde partiet ikke være enig med mig deri, ja, saa pakker jeg sammen og gaar tilbage til de gamle kødgryder igen, eller jeg søger at gøre det som I vil have det, men det er nu svært, ...«⁵⁶²

Memorandumet omfatter Fogs skitseagtige overvejelser og anbefalinger vedrørende partiets politik efter krigen, en analyse af forudsætninger, en opstilling og diskussion af mulige fremtidsscenerier. Fremstillingen er noget springende, sammenhængene ikke altid lige logiske, anbefalingerne ikke lige entydige. Men memorandumet er væsentligt fordi det dokumenterer den i stigende grad indflydelsesrige Fogs *partiinterne* forestillingsunivers på denne tid. Et univers der i demokratirelevant henseende spændte, og var i søgende bevægelse, fra leninistisk magtstræb og pagtperiodens ultravenstre-tilbagefald, og til noget der forsigtigt tog pejling mod en mere demokratisk socialismetænkning.

Et memorandum til partiledelsen, 1943

Man kan sammenfatte memorandumets efterkrigsforestillinger i fire grundscenarier (en udtalt præmis var at tyskerne tabte krigen):

1. Den siddende samlingsregering ville fortsætte og opretholde forbudsloven mod kommunistisk virksomhed, et scenario Fog ikke spildte mange ord på.
2. Et hurtigt kommunistisk magtgreb: hvis kommunisterne besad et tilstrækkeligt magtapparat (hvad Fog betvivlede), og den fremherskende folkestemning var positiv (hvad han også betvivlede), »har vi naturligvis hurtigt chancen for at tage magten fuldstændig, ...«
3. DKP kunne holde sig i opposition med et vidtgående revolutionært program. En økonomisk krise kunne da »skabe den revolutionære situation«, men det kapitalistiske samfund kunne også stabilisere sig med hjælp fra USA, og DKP ville så »sygne hen for en lang aarrække, ...«
4. DKP kunne indgå i en regeringskoalition, af samarbejdspartier nævnte Fog »et borgerligt parti«, evt. »et nyt Christmas Møller-parti«. Denne regeringskoalition kunne »gennemføre en meget radikal politik ogsaa økonomisk, men ikke nogen revolution.« Hvilket videre kunne »bringe os et godt stykke nærmere en socialisering paa demokratisk-parlamentarisk basis, ...« Faren var dog at regeringsansvaret kunne nedslide partiets popularitet i svære tider, og at »muligheden for at erobre et flertal af masserne formentlig reduceres for os.«⁵⁶³

Trods reservationer og en tidligere sympati for at holde partiet i opposition, hældte Mogens Fog selv vel nærmest til det

fjerde scenario, koalitionspolitikken. Blandt andet fordi han ikke troede på nogen revolutionær efterkrigssituation. Og fordi han så lovende muligheder for, via Frit Danmark, at etablere et tæt kommunistisk samarbejde med den konservative John Christmas Møller (som de illegale kommunister allerede havde haft positiv forbindelse med). I hvert fald koncentrerede Fog sig fortrinsvist om koalitionspolitikken. En politik som han vel at mærke mente at de kommunistiske ledere allerede et år tidligere havde antaget som partiets efterkrigsperspektiv, selvom han ikke var klar over om partiledelsen siden havde ændret holdning (»har partiet stadig de xx perspektiver ...?«).⁵⁶⁴

Men skønt Fog altså noterede ...

Efter en detaljeret gennemgang og analyse af hele memorandumet konkluderer bogen bl.a. (s. 229):

Mogens Fogs memorandum til partiledelsen var modsætningsfyldt og flertydigt. Det fremgår imidlertid klart at Fog på sit partis og socialismens vegne havde stærke magtambitioner, og at han på denne tid var åben overfor brug af også indlysende udemokratiske midler til fremme af disse ambitioner. Ved hensigtsmæssig udvælgelse af citater kan memorandumet derfor let udnyttes til at »bevise« Fogs rent udemokratiske indstilling og planer, hans rent jesuitiske beredthed til valg af alle midler for at nå målet. En så ensidig dom er der dog ikke rimeligt belæg for i skrivelsen. Læst opmærksomt viser den en jesuitisk præget Mogens Fog som her i begyndelsen af 1943 er i bevægelse – i en trods alt mindre jesuitisk-leninistisk og mere selvstændig og demokratisk retning. Samt at han har en tro på at også de nære samarbejdspartnere i DKP-ledelsen kan bevæge sig, uden forudgående grønt lys fra Komintern og Moskva. Og både partiledelsen samt den til ledelsen knyttede Fog bevægede sig i de følgende år. Vi springer frem til ...

Læs analysen af det omfattende memorandum i bogen
Noterne til klippet ses nedenfor (fremhævet)

borgerligt-liberale tænketank CEPOS.

562 Memorandumet er optrykt i kildesamlingen Kir./Tro. s. 609-622. Kildesamlingens udgivere Hans Kirchhoff og Aage Trommer betegner skrivelsen som »Memorandum af Mogens Fog formentlig til partiledelsen ...« (ibid. s. 609). Bedømt ud fra hele skrivelsens indhold kombineret med Fogs politiske funktion, kontakter og engagement på denne tid – anser jeg det for aldeles sandsynligt at skrivelsen faktisk er beregnet for DKP's øverste ledere. Det skal bemærkes at memorandumets originale datering er 1.2.42, hvilket er en klar fejlskrivning for 1.2.43. Sidstnævnte dato må endvidere angive *begyndelsestidspunktet* for nedskrivningen af teksten, da memorandumet to gange nævner forhold dateret d. 10.2.1943 (ibid. s. 618). Mogens Fog var helt central i oprettelsen og udviklingen af Frit Danmark (og senere af Frihedsrådet). I kølvandet på politiets aktion mod redaktionen af *Frit Danmark* i december 1942 måtte Fog gå under jorden. Citaterne fra brevet til Houmann ses ibid. s 626.

563 Se hele Mogens Fogs memorandum i Kir./Tro. s. 609-622. De her opstillede scenarier er min sammenfatning af Fogs noget springende fremstilling. Scenario 1: se bl.a. s. 610; scenario 2: se bl.a. s. 612; scenario 3: se bl.a. s. 613, 618, 620; scenario 4: se bl.a. s. 611-613, 618f. Citaterne s. 612, 620, 618, 612, 613.

564 Ibid. s. 613, 619, 611, 613, citatet ibid. (»xx« som i den originale maskinskrift). Hvad samarbejdet med Christmas Møller angik, fastslog Fog at Frit Danmark (som Christmas Møller havde været med til at stifte og hvori Fog og kommunisterne var toneangivende) skulle »tjene os baade som antinaz.-organ og som psykologisk forberedelse til et samarbejde med X.mas.« Ibid. s. 611. Mogens Fog formidlede i december 1941 kontakt mellem Aksel Larsen og Christmas Møller. Og i sine erindringer fra private samtaler i 1941 har Fog berettet om Christmas Møllers, for en kommunist, sympatiske samfundsideer – således skulle Christmas Møller have erklæret at videnskabsmænds form for indbyrdes konkurrence uden materiel stimulans måtte kunne gøres universel, »så pengemotivet blev overflødiggjort som drivkraft for personligt initiativ.« Fog1 s. 106.

565 Kir./Tro. s. 618f.

566 Ibid. s. 612-614.